

Hommage aan Hugo Claus

door **Stefan Hertmans**

Geschreven in opdracht van Het beschrijf, Entrez Lire en deBuren en voorgelezen aan het slot van de Clausmarathon op 6 oktober 2009 in het internationale literatuurhuis Passa Porta, bij de uitreiking van de 'Nobele Prijs van Passa Porta 2009' aan Veerle Claus-De Wit. Eerder gepubliceerd in *De Morgen* (7.10.09).

Dames en Heren,

'Vader at patrijzen en Moeder was er niet'.

Dat was de eerste regel die ik van Hugo Claus las – of beter: die ik op me af zag komen als een projectiel, een glanzend ding dat een gat in mijn verbeelding boorde en zich daar nestelde, een opening waardoor later zijn hele, wonderlijke poëzie zich in mij naar binnen zou wurmen.

Waarom werd die regel van het eerste ogenblik af een oorwurm, een knagend en dringend iets dat zich met vragen als haakjes naar binnen werkte?

Ik heb het pas later begrepen, toen ik begon door te hebben hoe vernuftig de balans tussen noodzaak en onbepaaldheid in zijn gedichten aan het werk was.

Het eerste principe was dat van de ongerijmde vanzelfsprekendheid: dat vader patrijzen at en moeder er niet was, deze twee geheel verschillende omstandigheden werden slechts door een evident woordje 'en' gescheiden en verbonden. Waarom hadden die twee omstandigheden met elkaar te maken? Waarom was moeder er zo evident niét als vader patrijzen at? Het riep het beeld op van een haast laatmiddeleeuwse, een bot afknagende figuur, die niet zo maar een patrijsje

savoueerde, maar heelder patrijzen at. Dat had iets dreigends, want patrijzen eten zoals men aardappelen eet, dat is overmatig, en het werd dat al helemaal omdat Moeder en vanzelfsprekend niet was – Moeder met hoofdletter, let wel. Het gedicht heeft als titel 'Thuis'. Het beschrijft een scène waarin twee jongens met elektrische treinen spelen. Maar niets is 'thuis' in dit gedicht: alles verwijst naar een onbenoembaar kader eromheen, een ruimte waarin het waait en onheilspellend vreemd is. De ruimte van de grote poëzie, waarin het kleinste detail iets onbenoembaars meekreeg. De ruimte van Claus' eigen leven ook: een man die zijn thuis nooit lang kon vinden, maar die tegelijk thuis was in de wereld. Het is vanuit die paradoxale ervaring – dat grote poëzie letterlijk en onvatbaar tegelijk is – dat ik het hele, enorme dichtwerk van Claus ben gaan lezen, soms mondjesmaat, soms mateloos. En het is ook vanuit die eerste ervaring dat ik hem als lezer altijd heb vertrouwd, dat ik wist dat hij me niet kon ontgoochelen, wat hij ook deed, welke sprongen hij ook maakte, hoe hij het ook aanpakte.

Er is wellicht geen ander dichter van Europees formaat die altijd zo vanzelfsprekend het speelse met het absoluut ernstige heeft kunnen verbinden. De speler in Claus was altijd uiterst gewetensvol wanneer het op zijn gedichten aankwam; want zijn achteloosheid was vaak al even gespeeld. Een groot dichter is iemand die goed kan observeren, die gebiologeerd is door een beeld, door een houding van mensen. Het is iemand die in de lach kan schieten wanneer de hele omgeving niets in de gaten heeft. Het is iemand die filmscènes ziet aan zijn eigen tafel, en bedenkt dat het gebaar van die mooie dame daar nu wel erg ironisch belicht wordt door de avondzon. Ironie was wellicht het grootste geheim van Claus' indrukwekkende talent; ironie moet men namelijk uiterst omzichtig kunnen doseren, en daarin was hij iedereen de baas. Ironie is ook pas krachtig wanneer ze nooit steunt op leedvermaak, nooit op karikaturen, nooit op revanche, maar altijd op een soort begrip, dat door afstandelijkheid wordt uitgedrukt, een begrip voor de mens als gekke diersoort, zeg maar. Door deze typering van zijn talent als steunend op mensenkennis, teken ik eigenlijk ook Claus zelf als mens – de zeldzame, grote en sensibele mens die ons elke dag ontbreekt.

Als verteller was Claus al evenzeer een mengeling tussen ongedwongenheid en trefzekerheid. Zijn romans excelleren in een soort evenwichtsoefening tussen het pakkende detail en de understatement die van de verhaalde gebeurtenissen uitgaat. De 'flow' van zijn proza wordt geritmeerd door regels die rechtstreeks uit de pen van de dichter kwamen, en die meedreven op een soort tongue-in-cheek vertellen. Claus heeft op die manier een époque gefotografeerd en gefilmd met zijn pen. De époque van zijn

Bourgondische generatie, voortgekomen uit het naoorlogse gevoel van vrijheid, en tegelijk nog getekend door de herinneringen aan een benepen katholieke jeugd, de oorlog, de collaboratie, de kleinzielige frustraties van *la Flandre profonde*. Door deze combinatie van vrijheidsdrang en gekwetstheid, ontstond Claus' beeld op het Vlaanderen dat hem bleef amuseren en ergeren tegelijk. Ik trof hem ooit in de Provence achter zijn televisietoestel aan, hikkend van het lachen terwijl hij naar Eddy Wally zat te kijken. Keek je met zijn blik mee, dan zag je plots een Clausiaanse romanfiguur, een tragi-komisch maar diepmenselijk vertoon, dat hem verrukte. Dit op afstand vertederd raken tekende hem helemaal: ginds ver van zijn geboorteland, kon hij er bevrijd om lachen en er zelfs door ontroerd worden. Afstand en verbondenheid gingen bij hem een heel bijzondere verbinding aan. Claus was daardoor ook, op haast organische wijze, de man van de gevatte dialogen. Ook daar werkte zijn filmisch gevoel perfect, en alles wat hij opriep via de woorden van anderen, leek vanzelfsprekend, hoewel het uiterst afgewogen en welgemikt was. Zijn beruchte gevatheid, dit wonderlijke bliksemsnelle werken van zijn brein, schemerde ook en misschien zelfs vooral door in alles wat hij voor toneel heeft geschreven, en dat is indrukwekkend veel. Wie er nu zijn klassiek geworden stukken op naleest, kan zich verbazen over dit samengaan van gemak en grote stijl, van internationaal en erudiet onderhuids citeren, dat moeiteloos samenging met een volks, maar altijd subtiel opvoeren van kleinmenselijke en grote drama's door elkaar.

Er wordt de laatste jaren nogal veel geredetwist over engagement, meestal door mensen die dat begrip verwarren met sociaal conformisme. Claus' engagement ontstond echter uit zijn tegendraadsheid, uit een individualisme dat nochtans diep geworteld was in de aard van de samenleving waarin hij leefde. Dat maakt ook dat engagement geen onderwerp van gesprek was voor hem – het was hem te eenduidig als begrip, het kon niet bevatten op welke paradoxale manier hij zich verbonden voelde en eenzaam bleef tegelijk. Er hing altijd een aura van stille eenzaamheid om hem heen, zelfs aan de meest feestelijke tafel en zelfs wanneer zijn ogen twinkelden bij een goed vertelde grap. Maar je wist dat hij in stilte alles in zich opnam, dat hij dingen zag en onthield om ze een plaats te geven in het fresco van zijn neergeschreven leven.

Hugo Claus belichaamde de grandeur van de Vlaamse literatuur, maar dat betekent ook: in het Europees perspectief waarin ze thuishoort, en tegen de achtergrond van eeuwen van cultuur die hij kende als een bevlogen encyclopedist. Critici deed hij af als luizen in de pels van de leeuw. In tegenstelling tot de bekende leeuw, Koning Nobel uit *Reinaert de Vos*, liet Claus zich nooit om de tuin leiden, niet door valse lof, en al

evenmin door afgunst of chagrijn. Integendeel: juist door de combinatie van een grenzeloos ambitieus schrijverschap met een vorm van superieure nonchalance, gaf hij alle slome leeuwen het nakijken. Om die reden verlenen wij vandaag met groot genoegen de Prijs van Koning Nobel aan Hugo Claus.

© Stefan Hertmans 2009